

Výchovná práce učitele jako součást jeho profesionální práce

Jan Vodák

Filozofie sociální prevence na školách se postupem doby dostává od cílené, často politicky motivované, specifické prevence (drog, šikany, apod.) do stabilnějších směrů, co se týče kvalitních vztahů na školách. Pomalu, ale jistě jsou vedeni učitelé ke zkoumání vztahů ve třídách a jejich klimatu. Setkáme se i s pokusy zkoumat sociální klima pedagogického sboru. Této práci však musí být nakloněn ředitel. V těchto šetřeních se někdy dovídáme o vztazích a klimatu, které právě on buduje. Na druhou stranu se právě práce na klimatu školy výrazně odrazí na kvalitě vztahů na celé škole. Jako jedinečnou vidím ve zmíněné oblasti certifikaci škol formou auditu – šetření klimatu pedagogického personálu a klimatu a vztahů ve třídách.

Tento audit však musí být podpořen MŠMT, aby mohl vytvářet výraznou motivaci vedoucích pracovníků takové šetření (ze kterého vyplynou i nedostatky školy) si nechat udělat (při dodržení intimity dat).

V šetření, které se zabývalo klimatem jednotlivých tříd na střední škole, jsme diagnostikovali silnou korelaci mezi přijetím třídního učitele a mírou rozvoje sociálních deviací. Podle předběžných výsledků se učitelé, a tím více třídní učitelé stávají rozhodujícími v rozvoji závislosti a šikany na škole. Pro dobrou práci se třídou musí mít pedagog jak osobnostní předpoklady, tak by měl by i ovládat techniky, kterými si třídu zmapuje. Může použít standardizované techniky, ale často použitelnější a méně náročnější na zpracování jsou metody náhodného pozorování a nestandardizované metody, které nelze použít ve výzkumu, ale pro běžnou praxi pedagoga jsou dostačující. Ke zkoumání klimatu učitel přistupuje zpravidla prostřednictvím pozorování žáků v neobvyklých situacích, které se v průběhu vyučovacího procesu vyskytnou jak bezprostředně, tak i v takových situacích, které jsou ze strany učitele pečlivě připraveny. Dostatek prostoru pro pozorování se nabízí v předmětech tzv. výchov, kde se nabízí prostor i pro práci se skupinou.

Vyučující „výchov“ často nechávají žáky rozdělit se podle svých vlastních představ do skupin. Když necháme svěřence rozlosovat, kdo bude chtít které členy ve své skupině, můžeme sledovat preference vztahů ve třídě a podle chování skupiny můžeme pak pozorovat sociální klima jednotlivých skupin, ze kterých se třída skládá. Nejprívětivější pro toto pozorování se jeví hodiny tělesné výchovy. Tyto hodiny se přímo nabízejí pro práci s družstvy, které jsou nuceny navzájem soupeřit, hledat eticky únosné formy konkurence a vybírat si takové lidi, které pro tento boj potřebují. V hodinách tělesné výchovy je možno podchytit řadu faktorů, které mohou podhalit jevy patřící do oblasti sociálních deviací. Učitel by měl vědět, kdo se vždy převléká sám, kdo není preferovaný ve výběru do družstev a s jakou etikou přistupují žáci k dosažení svého cíle – vítězství. Důležité je také, jak se chovají vítězové k poraženým a naopak.

Neméně důležitá je práce vyučujícího v předmětu Občanská výchova, či Základy společenských věd. Druhý předmět sice spěje k učení mnoha faktů z oblasti humanitních oborů, avšak dává poměrně malý prostor vyučovat je prakticky aktivizujícími formami. Velké množství informací, které se v tomto předmětu předávají, se pak stává pro funkční přivlastnění látky kontraproduktivní. Problematiku podtrhuje plánovaná státní maturitní zkouška, která dává stejné požadavky jak na studenty gymnázií, tak i na studenty maturitních oborů odborných učilišť.

Přes uvedené specifikace je nutno podotknout, že budování týmu třídy je možné nejen v hodinách výchov, ale i v jiných vyučovacích hodinách. Každý učitel má tedy nejen úkol sdělit množství informací, ale i svým jednáním, postoji, chováním a opatřeními výchovně

působit na jednotlivce a třídu. Problém však je v tom, že učitel s konkrétní třídou tráví většinou malé množství hodin na to, aby na ni mohl dostatečně působit (s výjimkou 1. stupně ZŠ). Je tedy nutno vytvořit takový komunikační systém školy, který by umožňoval efektivně informace o žácích slučovat a třídit. Zatím nejefektivněji se mi jeví v této oblasti Monitorovací systém problémových typů chování (Zapletalová, 2001).

Dále je třeba mimo mapování prostřednictvím pozorování mapovat v sociální skupině třídy jak standardizovanými metodami, tak i novými, které umožňují více poznat skupinu třídy a pomohou nám podchytit rizika v oblastech, které jsme při pozorování nezaznamenali. To vše naráží na mnohdy nedostatečnou připravenost personálu školy a velké množství času, které tyto techniky po zpracovateli vyžadují. V oblasti přípravy se v poslední době setkáváme se školeními, které technikám učí a učí také to, jak pracovat se získanými daty. Řada školitelů si však stěžuje na nedostatečný zájem pedagogů o danou problematiku. Jako průkopnické bych chtěl označit snahy některých vzdělávacích institucí zorganizovat školení pro celý pedagogický personál školy, zkoumat klima pedagogického sboru a pracovat na zlepšování klimatu školy jako základu pro prevenci sociálních deviací. Dochází tak nejen k budování týmu pedagogického sboru, vzájemnému poznávání zaměstnanců, ale i k výuce toho, jak se má pracovat se třídou, jako sociální skupinou. Tím, že si tuto činnost učitelé sami zažijí, dochází k zimplicitnění poznatků a rychlejšímu uplatnění v praxi.

Jestliže chce učitel takto pracovat se třídou, musí si ni vyhradit určitý časový prostor, a to pravidelně. Pravidelná práce se skupinou třídy přináší pak významný pedagogický efekt. Další čas je pak nutno počítat na poradenství z této činnosti vyplývající.

Samotná standardizovaná diagnostika nese s sebou problém pracnosti jejího vyhodnocování. V poslední době se však řada lidí podílela na počítačovém zpracování jednotlivých testů. Využití počítačů v pedagogické diagnostice se uplatňuje ve dvou oblastech, které je možno podle dispozic propojit. Jedná se o sběr dat a vyhodnocení. Počítačový sběr dat je řešitelný u diagnostiky jednotlivců a malých skupin, většinou se však uplatňuje sběr formou „tužka, papír“ s následnou transkripcí k vyhodnocení počítačem. Vyhodnocení prostřednictvím počítače má nesporné výhody, u sběru dat se setkáváme s tím, že vyplňování v počítači má odlišný ráz, tudíž se musí přehodnotit některé normy pro vyhodnocení těchto dat. Počítačová diagnostika nám umožňuje např. naprogramovat test tak, aby otázky byly kladeny v nestejném pořadí, nebylo možno vrátit se k předešlé otázce, apod. Pak obdržíme přesnější výsledky našich šetření. (Mareš, 1992)

Počítače nám dovolují provádět velké množství přesných operací, při kterých by jinak byla vysoká pravděpodobnost matematických chyb. Také se nabízí propojení řady metod, u kterých by spojení s metodou „tužka, papír“ bylo problematické.

Přínejmenším zajímavým se pro mne stal počín PhDr. Jiřího Šimonka s názvem: „Barvy života“. Tato diagnostika kombinuje metody barvově slovních asociací s metodou objektově komunikační analýzy vědomí a mapuje hodnotovou oblast vědomí. Metoda je použitelná jak pro jednotlivce, tak pro sociální skupinu. Mapuje asociace na jednotlivá slova a tyto asociace navzájem koreluje. Touto metodou se dozvíme o klientovi více, než nám chce sdělit, což přináší výraznou objektivizaci.

Jak vidno, nabízí se nám řada metod, kterými můžeme mapovat skupinu třídy. Zjednodušování a zpřístupnění se však může stát podnětem k bagatelizaci a ke špatnému využití dat z šetření vyplývajících. Je tedy významným úkolem jak vysokých škol, tak i lektorů kurzů učit konkrétní práci se skupinou a nápravě rizikového chování dříve, než bude patologické.

Šetření klimatu školy je ale pouze prvním krokem, který poukáže na mechanismy, jenž ve škole fungují a je potřeba se o ně opřít, ale i na schémata nevyhovující s potřebou nápravy.

V rámci klimatu jednotlivých tříd se jako základní jeví výcvik zdravé komunikace formou psychosociálních her. Zde se naučí žáci zdravě odmítat, nebýt pasivně manipulován, ale také i sám nemanipulovat. Dalším problémem se stává vzájemná komunikace pedagogů. Je asi zbytečné poukazovat na to, že žáci velmi rychle kopírují komunikaci mezi pedagogy a podle této komunikace se učí, jak to na škole chodí. Využitím a „dotažením“ komunikačních vzorců se pak naučí manipulovat s pedagogy.

Klíma pedagogického sboru tedy jemně prolíná do vztahů se žáky. Dnešní situace ve školství (způsob výběru ředitele, motivace učitelů pro práci ve školství...) však málo nahrává tomu, aby ředitel měl snahu budovat vztahy mezi svými zaměstnanci. Přesto je však možno narazit na školu, která pořádá pro vlastní pedagogy několikadenní soustředění. Nejenže zde dochází k dalšímu vzdělávání, ale pedagogové hovoří o řadě záležitostí na které není v návalu práce čas. Je zde prostor pro vytváření neformálních vztahů, které z velké části ovlivňují klíma pedagogického sboru.

Důležitým prvkem je ocenění pedagoga za jeho výchovnou práci. V šetřeních výzkumu, který se zabýval výchovnou prací učitele jsem registroval u převážné většiny respondentů pocit nedocenění vlastní práce ze strany vedení školy. Jednalo se jak o finanční ohodnocení, tak ohodnocování jinými způsoby. Jako hlavní zdroj motivace k této práci učitelé uvádějí převážně touhu žáky lépe poznávat, pomáhat jim nebo zcela lakonicky uvádějí to, že je to baví.

Na závěr bych chtěl podotknout, že musíme přijmout fakt, že ne každý učitel umí vychovávat. Pro třídnickou práci se nehodí každý odborník ve svém oboru, který umí dobře předat své vědomosti a zkušenosti. Je pro něj i pro jeho třídu dobré, aby to sám poznal a snažil se zlepšovat svou odbornost a převahu výchovné práce přenechal kolegům.

ZAPLETALOVÁ, J. *Monitorovací systém problémových typů chování*. Praha: IPPP, 2001.
MAREŠ, J. *Psychodiagnostika podporovaná počítačem*. Praha: ÚIV, 1992. ISBN 80-221-0121-0